

תשובות לבחינת הבגרות בהיסטוריה א'

קיץ תשס"ח 2008

יואב יקר

התשובות מקיפות זוויות שונות של חומר הלימוד.

פרק ראשון – יחידת מבוא: 1870-1920

1. להלן מספר שינויים שהתרחשו באירופה בתחום המדע והטכנולוגיה בתקופה הנדונה והשפעותיהם של השינויים על האוכלוסייה:

גילוי החשמל ונורת החשמל: הנורה החליפה את תאורת הקיטור והגז ושינתה באופן דרסטי את אורח חיי החברה והאדם. המצאתה שינתה את סדר היום של האדם המודרני הקלה עליו את פעילותו בעיקר בשעות החשכה. אורח החיים לא היה תלוי עוד באופן מוחלט באור השמש. החשמל איפשר פעילות גם בשעות החשיכה וכך ניתן היה לנצל את אנרגיה לתפוקה רבה יותר בתעשייה. בנוסף, איפשרה המצאת החשמל פעילות חברתית תרבותית בשעות החשיכה כמו בילוי בתאטרון, קולנוע ובתי קפה. בדרך זו תרמה רבות המצאת החשמל להתפתחות המושג "שעות הפנאי" והפכה מרכיב חשוב בלתי נפרד בחיי היומיום של האוכלוסייה.

התפתחות מדע הרפואה: ההתפתחות מדע הרפואה כללה מחקר של חיידקים אשר במסגרתם פותחו תרופות וחיסונים ותרופות כנגד מחלות שונות כמו הכולירה והשחפת. ד החוקרים החשובים בתחום זה היה לואי פסטר שגילה בין השאר את החיסון נגד מחלת הכלבת. התפתחות הרפואה הציבורית כללה מתן שרותים

רפואיים באמצעות הקמת מרפאות אזוריות ובתי חולים. התפתחות זו יצרה מודעות רב של הציבור לשמירה על אורח חיים הגייני שכלל שתייה ממים זורמים, מודעות לחיטוי, חיסול מי שופכין (ביוב) רחובות ומניעת הצטברות של אשפה. התפתחות מדע הרפואה והשנוי באורח החיים בתחום ההגיינה תרמו מאד לצמצום התמותה באוכלוסיה ולעלייה דרמטית בתוחלת החיים. בעיקבות כך גברה הצפיפות באוכלוסיה: אוכלוסיית אירופה שלא השתנתה במשך מאות שנים, הכפילה עצמה תוך 40 שנה והגיעה ל- 500 מיליון נפש בשנת 1915. צפיפות זו יצרה קשיים כלכליים בערים הגדולות. לכן, החל תהליך הגירה בין-יבשתית של האוכלוסייה בעיקר ליבשת אמריקה הצפונית.

המצאת אמצעי תחבורה חדשים: המכונית אניית הקיטור והרכבת: המצאת מנוע קיטור איפשרה התפתחות מרשימה בתעבורה הימית: מנועי הקיטור איפשרו בניית אניות דולות ומהירות שבאמצעותן ניתן היה להעביר כמות רבה יותר של סחורות במהירות בה למרחקים גדולים יותר. כך הורחב מאד היקף המסחר הבינלאומי והתפתחו נתיבי שייט בינלאומיים. **המצאת אניית הקיטור** הגבירה מאד את אפשרות ההגירה של האוכלוסייה מיבשת אחת לשנייה וכך גבר זרם המהגרים בעיקר מיבשת אירופה ליבשת צפון אמריקה.

המצאת הרכבת השפיעה מאד על הכלכלה והחברה באירופה. באמצעות הרכבת ניתן היה להעביר תוצרת החקלאית רבה אשר הגיעה במהירות רבה יחסית לשווקים רבים ברחבי מדינה ובכללם כפרים נידחים באזורי ספר. באופן זה, נשמרה איכותה וטריותה של הסחורה החקלאית וכך פחתה רמת התמותה במדינה, חלה עלייה בתוחלת החיים וגברה הצפיפות במדינות מערב אירופה. ההמצאות החדשות בתחום התחבורה פיתחו מאד את תשתית הכלכלית במדינה: נסללו מסילות ברזל, כבישים חדשים, נבנו תחנות דלק תפתחה תעשיית רכב ענפה. כך נוצרו מקומות עבודה לרוב ונוצרו הזדמנויות כלכליות חדשות ליזמים עסקיים. בנוסף איפשרה הרכבת נגישות רבה יותר לכל אדם להגיע קומות רבים שנחשבו בעבר נידחים. באופן זה הפכה המדינה ל"כפר גלובלי". בנוסף, שינתה הרכבת שינתה את מושגי הזמן: הצורך לנהל לוח זמנים מדויק וקבוע מראש הביא לקביעת שעון אחיד לכל תחנות

הרכבת במדינה. שעון זה החליף את השעון המקומי של כל אזור ואזור והפך לשעון המקובל והמחייב בכל המדינה. הרכבת אף תרמה להפצת עיתונות בכל מקום למקום וכך גברה המודעות הפוליטית של התושבים לנעשה במדינתם.

התיעוש: מרכז ומערב אירופה עברו תהליך דרמטי של תיעוש במסגרת המהפכה התעשייתית. הכלכלה שהיתה מבוססת בעבר על ענף החקלאות שבכפר החלה להתבסס על ייצור תעשייתי בערים המתפתחות: תהליך התיעוש כלל הקמת מפעלים ובתי חרושת אשר הפיקו תוצרת בעזרת מכונות משוכללות. התיעוש הגדול בערים הביא לגידול ניכר בהיקף הייצור והמסחר הבינלאומי ל ענפי הברזל הפחם והטכסטיל. כמו כן תרם התיעוש להתפתחות מוצאת של ערים נוספות ותשתיות כלכליות רבות ברחבי המדינה והיבשת. הירידה בעוצמת החקלאות והכפר לעומת התעצמות של התעשייה בערים הביאו לשינויים דמוגרפיים משמעותיים. אחד מהם היה הגירה מוצאת של האוכלוסייה הכפרית-חקלאית לערים הגדולות. תהליך זה נקרא בשם עיור. בדרך זו נוצר מעמד חדש של פועלים בערים הגדולות אשר הועסקו ע"י המעמד הגבוה – בעלי המפעלים. רבים מתושבי מזרח אירופה היגרו אף הם למדינות המתועשות מרכז ובמערב היבשת (ואף לארה"ב) על מנת להשתלב בחיים הכלכליים המתפתחים. יחד עם זאת, תהליך העיור הגביר את הצפיפות בערים הגדולות ועימה את המצוקה הכלכלית. באופן זה, החל תהליך של הגירה חיצונית המונית של האוכלוסייה ליבשות דלילות אוכלוסין יחסית כמו אמריקה הצפונית והדרומית.

בתחום הטכנולוגיה: פותח הטלגרף הטלפון ושפת המורס: הטלגרף פיתח עידן חדש בתחום התקשורת בכך שאפשר העברת מידע מהיר ויעיל בין מדינות היבשת ובין החלקים שונים של המדינה. פותחו מכשירי הצפנה ששימשו גופים שונים ובכללם הצבא להעברת ידיעות מוצפנות מן האוייב. הטלפון הומצא ופותח ע"י אלכסנדר בל והיה למכשיר התקשורת העיקרי להעברת ידיעות ממקום למקום וליצירת קשר מהיר בין בני האדם. עי התקשורת הללו והפכו את העולם ל"כפר גלובלי".

2. תנועת ההשכלה שצמחה באירופה במאה ה-18 השפיעה מאד על החדרת עקרונות ויסודות דמוקרטיים באירופה. תנועה זו העמידה במרכז את האדם, את טובתו וחירותו ועודדה עמים להשתחרר מעול כיבוש זר ולממש את חירותם. תהליכי הדמוקרטיזציה שאפיינו את מדינות מרכז ומערב אירופה לא פסחו על היהודים ויצרו שינוי מהפכני במעמדם החוקי והמשפטי. היהודים זכו לאמנציפציה, לשיוון זכויות חוקי ומלא וההגבלות שהיו נגדן בוטלו. בדרך זו יכלו היהודים להשתלב בכל תחומי החיים ולהחשב כאזרחים שווי זכויות במדינה. האמנציפציה יחד עם תהליך המודרניזציה במדינה מביאים להשתלבות של היהודים בתחומים רבים: אלברט אינשטיין – במדע. אדמונד דה רוטשילד – בבנקאות גוסטאב מאהלר – במוזיקה. שרה ברנר, תיאטרון. זיגמונד פרויד – תחום הפסיכולוגיה. הצייר קאמיל פיסרו מצרפת והפסל מארק אנטוואנסקי – באומנות. ארל מרקס – בפילוסופיה ובסוציולוגיה. אדולף כרמיה בפוליטיקה- שר משפטים בצרפת וסרן אלפרד דרייפוס בצבא הצרפתי.

3. הסיבות להתעוררות הלאומית בקרב יהודי אירופה בסוף המאה ה-19 היו:
כשלון האמנציפציה והתגברות האנטישמיות במערב אירופה: בסוף המאה ה-19 גברה האכזבה בקרב המשכילים היהודים מן העובדה כי האמנציפציה, (שיוון הזכויות המלא על פי החוק) לה קיוו זכו במרכז ובמערב אירופה, נכשלה והתבררה כאשליה. החברה אירופית, שראתה ביהודים עם שונה ונחות, הגבירה את השנאה כלפיהם בדמות האשמות שהתבססו על יסודות כלכליים ומדעיים (גזעניים). היהודים הואשמו כעם נחות ושטני בעל תאוה להשתלט כלכלית ופוליטית על עולם. בשל כך, היתה מסקנתם של חלק מן המשכילים היהודים כי אין סיכוי להמשך קיומו של העם יהודי באירופה ועל כן יש להקים מדינת לאום ליהודים.

בנוסף, **התגברו הפגיעות האלימות ביהודי רוסיה:** פוגרום "סופות בנגב" (1881) ופוגרום קישינב (1903) אשר במהלכם נפגעו מאות יהודים. פוגרומים אלו חיזקו את רעיון שיבת היהודים למולדתם בארץ ישראל.

גורם נוסף היה ההתעוררות הלאומית בקרב עמי אירופה: עמים רבים כדוגמת העם הגרמני, מימשו את לאומיותם והקימו מדינת לאום עצמאית המבוססת על יסודות משותפים כמו מוצא טרטוריה והיסטוריה. היהודים שחיו בקרב עמים אלו הושפעו מרעיונות הלאומיות וביקשו להקים עבור העם היהודי מדינת לאום על פי העיקרון של הגדרה עצמית.

החלשותה של האימפריה הטורקית, היוותה גורם מאיץ נוסף לצמיחת הרעיון הציוני. מנהיגים כדוגמת הרצל ביקשו לנצל נסיבות נוחות אלו ולנהל מו"מ עם ראשי מדינות להן היה אינטרס להשתלט על שטחי האימפריה ובכללן, שטחה של א"י על מנת לשכנען לסייע ליהודים לממש את לאומיותם בא"י ולהעניק להם צ'ארטר, כלומר אישור התיישבות תחת חסותן של המעצמות ארץ ישראל.

4. בשנת 1897 כינס בנימין זאב הרצל 200 מנציגי הקהילות היהודיות השונות – בכנס שנקרא בשם ונגרס הציוני הראשון. בקונגרס זה נקבעה תוכנית העבודה, תוכנית יסוד של התנועה הציונית **שעיקרה החלטה להקים בית מולדת לעם היהודי בארץ ישראל, ע"פ משפט הכלל , כלומר דינה יהודית אשר תוכר באופן רשמי וחוקי ע"י אומות העולם.**

לשם הגשת מטרה זו הוחלט לנקוט בארבעה אמצעים:
-פיתוחה של א"י ע"י ישובה ביהודים עובדי אדמה, בעלי מלאכה, ותעשיינים.
העולים הללו

יקימו את התשתית הראשונית להתיישבות יהודית המונית במולדת.
-הגברת הרגש הלאומי היהודי (רגש ההשתייכות לעם) בקרב העם היהודי, חיזוק הזהות היהודית המשותפת וחיזוק ההכרה בעולם בלאומיות היהודית.
-פעולות הכנה כדי להשיג את הסכמת הממשלות בעולם להגשמת התוכנית הציונית כלומר פנייה לראשי המדינות שיאפשרו התיישבות יהודית בהסכמתם.
-ארגון העם היהודי בארצות הגולה ע"י הקמת מוסדות וארגונים בהתאם לחוקי המקום.

5. **תכנית וילסון או מסמך ארבע עשרה הנקודות** היתה תכנית מדינית שחיבר נשיא ארה"ב וילסון בינואר 1918. התכנית נועדה להביא לידי סיומה של מלחמת העולם ראשונה ולמנוע הישנות מלחמות מסוגה באמצעות הסכם שלום יציב. בעיניו של וילסון, היו נעוצים שורשי המלחמות בשלושה יסודות: דיפלומטיה חשאית בין מדינות אירופה, דיכוי לאומיותם של עמים באירופה וקיומם של משטרים אוטוקראטיים (שלטון יחיד).

להלן הסעיפים העיקריים בתכנית:

צמצום מרוץ החימוש העולמי תוך מתן ערבויות בינלאומיות. המטרה בסעיף זה הייתה לצמצם גורם חשוב בהגברת החשדנות ואי האמון בין מדינות אירופה עד התפרצות לכדי מלחמה כוללת.

ניהול דיפלומטיה גלויה בין המדינות אשר תהיה גלויה לדעת הקהל ולמוסדות ביקורת הבינלאומיים.

חופש סחר וביטול מכסים בין מדינות אירופה: הנשיא וילסון העריך כי סחר התפתחות כלכלית יביאו להגברת האמון בין מדינות אירופה ולהפחתת הסיכון למלחמה.

- **מניעת אימפריאליזם:** אין לשלול מהעמים הנשלטים על ידי המעצמות את זכויותיהם לחיים, לחופש דת ולהתפתחות כלכלית- חברתית.

הבטחת חופש שיט בימים באזור שמחוץ למים הטריטוריאליים של כל מדינה גם בעת שלום וגם בעת מלחמה. המטרה הייתה למנוע הישנות של סגירת נתיבים ימיים אשר הובילה בעבר למתיחות בינלאומית ולמלחמה.

נסיגה גרמנית משטחה של רוסיה, נסיגה מלאה מכל שטח בלגיה והחזרת אלזס- לורין לצרפת.

- **קביעת עיקרון "ההגדרה העצמית"** שמשמעותו מתן אפשרות לכל עם לקבוע את צורת שלטונו ואת דרך התפתחותו.

הקמת ארגון בינלאומי שיקרא בשם "חבר הלאומים" במטרה לשמור על הביטחון

והעצמאות הפוליטית של כלל המדינות באירופה ובכללן מדינות הלאום החדשות שיוקמו עם סיומה של המלחמה.

**פרק שני- בניין הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל
והיחסים בין יהודים, ערבים ובריטים בין שתי מלחמות עולם**

אפשרות א' – בניין הבית הלאומי בשנות ה-20 – יחידת העמקה

6. א. בתחום ההתיישבות עירונית:

העלייה הרביעית הביאה לשינוי חשוב במשקלה של ההתיישבות העירונית במפעל הציוני אשר התבסס עד כה באופן מוחלט על ההתיישבות בכפר. כפי שנכתב בקטע , התפתחה מאד העיר תל אביב אשר קלטה רבים מן העולים. אוכלוסייתה גדלה פי שתיים תוך שנה אחת בלבד (שנת 1925) והגיעה ל- 40,000 איש. תל רביב התפתחה מאד בתחום הסחר, הבנקאות והאשראי והפכה למרכז הכלכלי של הארץ. העיר אף הפכה למרכז התרבות בארץ ישראל והתגוררו בה רבים מן האמנים וביניהם חיים נחמן ביאליק ואורי צבי גרינברג. בעיר נוסדה האופרה הארצישראלית ופעל בה הראינוע הראשון (קולנוע) – "עדן". בנוסף הוקמו בה תיאטרון "האהל" ותיאטרון "הבימה".

גם חיפה התפתחה במהירות, נבנו בה מרכזי תעשייה ושכונות חדשות ובשנת 1925 כבר מנתה עיר כ- 14,000 איש. בעיר ירושלים הוקמה האוניברסיטה העברית, נקנו אדמות בסביבתה אדמות והורחבו שכונות העיר.

בתחום המוסדות הלאומיים: בשנות ה- 20 הוקמו המוסדות הלאומיים הבאים שביטאו את האוטונומיה של היישוב בתחום הפוליטי המדיני והדתי:

"הסוכנות היהודית": בקונגרס הציוני ה - 13 הוחלט על הקמת הסוכנות היהודית ברוח כתב מנדט הבריטי שאושר ב - 1922. לפי כתב זה, תפקיד הסוכנות היה לייעץ לשלטון הבריטי בארץ, ולשתף פעולה עם הנהגת היישוב בארץ ישראל בכל העניינים הכלכליים והחברתיים שנגעו בהקמת הבית הלאומי היהודי. הסוכנות הייתה אמורה לשתף פעולה עם ארגונים ציוניים ולא ציוניים כאחד.

מאוחר יותר נקבע כי גוף זה ייצג את כלל העם היהודי. תפקידה של הסוכנות היהודית היו: ייצוג העם היהודי בכל הנוגע לארץ ישראל: טיפול בבניין הבית הלאומי, כלומר ייעוץ לשלטונות המנדט בדרך בניית הארץ, טיפול בארגון העלייה ובקליטתה, רכישת קרקעות, פיתוח ההתיישבות, אחריות לגורל כלל העם היהודי, חלוקה נכונה של ההון הלאומי וניהול המוסדות הכספיים של התנועה הציונית.

כנסת ישראל: הוא כינוי לארגון הגג שאיחד את שלושת המוסדות הלאומיים ביישוב: אסיפת נבחרים, הוועד הלאומי, והרבנות הראשית. בשנת 1928 הכירו הנציבים הבריטיים בכנסת ישראל יישות פוליטית עצמאית המייצגת את תושביה היהודיים של ארץ ישראל.

כנסת ישראל כללה את הגופים הבאים:

"אסיפת הנבחרים": גוף זה היה המוסד העליון של היישוב אשר שימש כפרלמנט בו יוצגו המפלגות השונות בארץ ישראל. גוף זה היה "המוסד העליון לשיפור ענייני הציבוריים הלאומיים של העם עברי בארץ ישראל ונציגותו היחידה כלפי פנים וכלפי חוץ". סמכויותיה של האסיפה היו: גביית מיסים למטרת פרנסת נזקקים, תרומות למען חינוך, טיפול בחולים, ותמיכה ברבנות הראשית במוסדות הוועד הלאומי. מתוך אסיפת הנבחרים נבחר הוועד הלאומי.

"הוועד הלאומי": מוסד זה שימש כגוף הביצועי ביישוב (הרשות המבצעת) אשר נבחר מתוך אסיפת הנבחרים. הוא הוכר על ידי הבריטים כגוף הרשמי המטפל בכל ענייני הפנים של היישוב כמו חינוך, תרבות, סעד ובריאות. בנוסף, ייצג הוועד הלאומי את כנסת ישראל בפני הממשל הבריטי וניהל את חומי רכישת האדמות וההתיישבות.

"הרבנות הראשית": גוף זה היווה את המוסד הדתי והרוחני העליון של "כנסת ישראל" ושל היישוב היהודי בארץ ישראל. הרבנות אף שימשה כבית הדין לערעורים, הדין בהחלטות ופסקי דין של בתי הדין הרבניים האזוריים. הרבנות הראשית הייתה אחראית על תחום הדת בסוגיות כמו, מינוי רבנים והקמת בתי דין רבניים וטיפול בדיני נישואין וגירושין.

2. להלן הגורמים שסייעו להתפתחות היישוב היהודי בשנות ה-20:

הצהרת בלפור וכתב המנדט: בכתב במנדט התחייבה בריטניה לממש את הצהרת בלפור ולהקים בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל, לפתח תשתיות מדיניות כלכליות ומנהליות בארץ ישראל, לעודד עלייה והתיישבות יהודית, להכיר בשפה העברית כאחת משלוש השפות הרשמיות בארץ ישראל ולהכיר בהסתדרות הציונית כסוכנות יהודית היהודית עימה תתייעץ בריטניה בכל הנוגע לבניין הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל. התחייבויות אלו עודדו יהודים רבים לעלות לארץ ולהשתתף בהקמת המדינה היהודית במולדת.

- **גלי העליות לארץ:** במהלך שנות העשרים עלו לארץ ישראל כ- 100,000 יהודים אשר הכפילו את גודלו של היישוב היהודי תוך פחות מעשור. העולים עיבו וחיזקו את ההתיישבות היהודית בכפר ובעיר. להתיישבות הכפרית נוספו צורות התיישבות חדשות ("קיבוץ" ו"מושב") באזורים דלילי אוכלוסין כמו עמק יזרעאל. העולים הביאו לשינוי חשוב במשקלה של ההתיישבות העירונית במפעל הציוני אשר התבסס עד כה באופן מוחלט על ההתיישבות בכפר. הערים הגדולות התפתחו דמוגרפית (תל אביב גדלה פי שתיים בשנה אחת בלבד והגיעה ל- 40,000 איש בשנת 1925). נוסדו בהן שכונות חדשות. אנשי העלייה השלישית שהצטרפו ל"גדוד העבודה" תרמו להתפתחות הכלכלית של הארץ על ידי יצירת תשתיות לבניין הבית הלאומי כמו סלילת כבישים ועבודות בניין.

- **פעולות הנציבים העליונים סמואל ופלומר** תרמו מאד לפיתוחו של הבית הלאומי והוכיחו את רצינות כוונותיהם של הבריטים במימוש כתב המנדט. שני הנציבים הראשונים, סמואל ופלומר, יזמו עבודות ציבוריות לפיתוח הארץ וכך יצרו מקומות עבודה חדשים תוך צמצום האבטלה בקרב העולים. הם תרמו להתפתחות מערכת החינוך העברי וארגן את מערכת המשפט בארץ ישראל על בסיס מערכת המשפט הבריטית.

בנוסף, הם התירו רכישת קרקעות של יהודים מידי הערבים, הכירו בשפה העברית כשפה רשמית בארץ ישראל לצד השפה הערבית והאנגלית ואף הכירו רשמית באוטונומיה הפוליטית ובתקנות "כנסת ישראל".

- **"חוק האזרחות"** שהבטיח אזרחות ארצישראלית לכל מי שישב בארץ שנתיים, עודד יהודים רבים לעלות לארץ ולהשתקע בה.

7.א. מחנה הפועלים נטל על עצמו את המאבק להגן על זכויות הפועלים ולהטיב עם תנאי עבודתם. מחנה זה ראה את החברה היהודית בארץ ישראל כחברת מופת, שוויונית, הבנויה על עקרונות סוציאליסטיים. צביון הבית הלאומי יהיה סוציאליסטי ויונהג ע"י מעמד הפועלים אשר מוביל את בנין המדינה היהודית באמצעות כיבוש האדמה (התיישבות), פיתוח כלכלי של הארץ ויצירת מהפכה התרבותית בדמות הקמת בתי ספר עבריים והשרשרת השפה העברית. להלן מס' פעולות שנקט מחנה הפועלים למימוש רעיונות אלו:

- מחנה הפועלים הוביל את העלייה הגדולה ואת היישוב היהודי בשנות ה-20 להישג בדמות מהפך בפריסת היישובים היהודיים החקלאיים בארץ ישראל: אדמות רבות נקנו בעמק יזרעאל ובעמק חפר. חלק מבני העלייה השלישית בחרו לחיות על פי אורח חיים סוציאליסטי והקימו צורת התיישבות חדשה – "קיבוץ". צורת התיישבות נוספת שהוקמה בשנות ה-20 נקראה בשם "מושב העובדים".
- מחנה הפועלים הקים את ארגון הסתדרות העובדים אשר יצרה מקומות עבודה רבים בתחומים שונים: היא הקימה את "סולל-בונה" כחברה קבלנית לבניין, "תנובה" כמפעל לעיבוד ושיווק תוצרת חקלאית, "המשביר" לשיווק כירת מוצרים, חברת ביטוח "הסנה" ו"בנק הפועלים" שהעניק סיוע למפעלים השונים. בתחום החינוך והתרבות, הקימה ההסתדרות מוסדות חינוך ששייכים ל"זרם העובדים" כולל בתי ספר עבריים שם הושרשה השפה העברית. ההסתדרות הוציאה לאור עיתונות ציונית כמו עיתון דבר" והוצאות הספרים "עם עובד" ו"ספריית הפועלים". בנוסף, הקימה ההסתדרות תשתית תרבותית כמו תיאטרון "האוהל" ותקצבה תנועות נוער הסתדרותיות כמו "השומר הצעיר" ו"הנוער העובד והלומד". בתחום

שירותי הרווחה , הוקמה קופת החולים הכללית , הופעלו צרכניות , והוקמו שיכוני פועלים. במישור הלאומי – התיישבותי, עסקה ההסתדרות בקליטת עלייה , רכישת קרקעות וארגון התיישבות השיתופית. "הסתדרות העובדים הכללית" אף נטלה תחת חסותה את פעילות ארגון "ההגנה" בתחומי הביטחון וההתיישבות.

*** פעילות "גדוד העבודה":**

גוף זה הוקם על מנת להגשים את הציונות והסוציאליזם יחדיו. הגדוד הוקם על רקע המצב הכלכלי הקשה בו נתקלו עולי העלייה השלישית אשר סבלו מקשיי פרנסה. הגדוד שם לו למטרה לעבוד עבודות כפיים על מנת לממש את הרעיונות הסוציאליסטים של חברה ללא מנצלים ומנוצלים. המגורים לצדי הכבישים הנסללים, מחנות האוהלים בהם השתכנו החלוצים וחדרי האוכל המשותפים ביטאו את אורח החיים השיתופי בו דגלו האנשים. באישורם ובעידודם של הבריטים עסקו "חברי הגדוד העבודה" בביצוע עבודות ציבוריות שונות כמו סלילת כבישים (כביש עכו-צמח) ועבודות בניין ותרמו לפיתוח הכלכלי של הארץ.

2. שני המחנות, הפועלים והמחנה האזרחי, היו חלוקים לגבי סוגיות מהותיות.

המחלוקת לגבי השימוש הראוי שיש לעשות בהון הלאומי:

מחנה הפועלים ראה את ההון הלאומי כבסיס לבניין הארץ, העלייה וההתיישבות. כאמור, הון זה צריך להיאסף ע"י קרנות לאומיות וממסים אשר ייגבו ע"י המוסדות הלאומיים מהיישוב היהודי בארץ ישראל. הון זה צריך להיות מושקע במשימות לאומיות של התיישבות, בעיקר ב"התיישבות העובדת", כלומר בהתיישבות הכפרית ולא העירונית. לעומת זאת, המחנה האזרחי טען שלצורך בניין הארץ יש להשקיע את ההון הלאומי במשק הפרטי כי ההתיישבות הכפרית בחלקה אינה מצליחה להתקיים באופן עצמאי.

בנין הבית הלאומי בשנות ה-30 – יחידת גישור

8. הגורמים לעלייה בשנות ה-30 היו:

- **עליית הנאצים לשלטון בגרמניה:** עם עלייתם לשלטון, החלו הנאצים ביישום האידיאולוגיה האנטישמית שכללה הסתה ותעמולה חריפה כנגד היהודים, נישול כלכלי, רחקה מן מהשרות הציבורי והפרדתם מן החברה הגרמנית. עם חקיקת "חוקי נירנברג", בוטלה האמנציפציה לה זכו היהודים עוד בשנת 1871 והם הפכו למשוללי זכויות. האנטישמיות הפכה למדיניות חוקית, רשמית ומובילה במדינה.

יהודים רבים החלו לעזוב את גרמניה – חלקם עלה לארץ ישראל.
- **"הסכם העברה":** בשנת 1933 נחתם הסכם בין הסוכנות היהודית לבין ממשלת גרמניה נאצית שכונה בשם "הסכם העברה". על פי הסכם זה הותר ליהודים להגר מגרמניה תנאי שישאירו במדינה את רכושם וכספם. הסוכנות היהודית קיבלה תמורת כסף זה תוצרת גרמנית, מכרה אותו והעבירה את התמורה ליהודים הגרמנים שעלו לארץ. הסכם ההעברה היה אחד מדרכי ארגון העלייה על ידי מוסדות התנועה הציונית.

- **סגירת שערי ארה"ב ומרבית ארצות אירופה:** שנות ה-30 אופיינו במשבר כלכלי חמור אשר הביא את ממשלת ארה"ב וממשלות נוספות באירופה לצמצם מאד את מכסות הגירה לתחומן חשש להחמרת המשבר הכלכלי. יהודים רבים מגרמניה ופולין ראו בארץ ישראל כיעד מועדף.

- **נישול היהודים מהחיים הכלכליים במזרח ומרכז אירופה:** ממשלות המדינות החדשות באירופה (פולין, ליטא, רומניה, לטביה והונגריה) נקטו במדיניות שמטרתה הייתה ליצור מעמד חדש של סוחרים, פקידים ובעלי מקצועות חופשיים המסוגלים לרשת את תפקידיהם ל היהודים. כל זאת ע"י מונופולין ממשלתי, יצירת ארגונים ממשלתיים ואשראי ממלכתי נוח שהוענק לארגונים אלו. כך נושלו היהודים מעיסוקיהם ומצבם הכלכלי החריף מאד. יתרה מכך, בפולין

הפכה האנטישמיות למדיניות רשמית של המשטרים אשר עודדו פוגרומים כלפי היהודים במדינה. נסיבות אלו הביאו רבים מיהודי פולין והמדינות במרכז ומזרח אירופה להגר מן המדינה. חלקם בחר לעלות לארץ ישראל.

-פעילות תנועת "החלוץ": חלק מן היהודים שעלה לא"י עשה זאת במסגרת תנועת "החלוץ". תנועה זו שהוקמה בשנות העשרים ביקשה לבצע מהפכה לאומית וחברתית בא"י. היא פעלה באירופה בארגון והכשרת צעירים לקראת עלייה לארץ ישראל באמצעות הכשרתם לעבודת אדמה בחוות חקלאיות ובלימוד השפה העברית.

9. להלן דוגמאות לפעילות ביטחונית של היישוב היהודי בשנים 1936-1939:

-התיישבות "חומה ומגדל" היא כינוי ל- 52 יישובים יהודיים חקלאיים מבוצרים אשר הוקמו בתקופת המרד הערבי הגדול על ידי ארגון "ההגנה". יישובים הוקמו על שטח אשר סביבו נמתחה גדר תיל ובתוכו נבנו צריף ומגדל שמירה. מטרת הקמת היישובים הייתה לחזק את ההגנה על יישובי הספר (בקרבת הגבול) המבודדים אשר הותקפו תכופות על ידי הכנופיות הערביות. מטרות נוספות בהקמת היישובים הללו היו, יצירת רצף טריטוריאלי בין היישובים באזורים דלילים מאוכלוסיה יהודית ועיצוב גבולות המדינה היהודית העתידית אם וכאשר תחולק הארץ במסגרת הסכם מדיני.

- **הקמת "הנוודות":** הייתה זו יחידת הגנה שהתארגנה בקיץ 1936 ופעלה עד 937 בגוש ירושלים ביוזמתם של יצחק שדה ואליהו הכהן. עוצמת הטרור הערבי הביאה לשינוי אסטרטגי בפעילות הביטחונית של היישוב. האסטרטגיה הצבאית חדשה נקראה בשם "יציאה מן הגדר", כלומר לא עוד התגוננות בתוך היישובים יהודיים אלא ניסיון לפגוע בתוקפים ביציאתם מבסיסהם. פעילותה של יחידת הנוודות, שכללה תקיפת כפרים ערביים בהם מצאו הפורעים מסתור, ביטאה ת האסטרטגיה החדשה ביישוב. יחד

עם זאת, הגישה החדשה עדיין שיקפה את מדיניות "ההבלגה" אותה אימצה הנהגת היישוב בתקופת המרד: לא לנקום בערבים ללא הבחנה, אלא להגיע לקיני הכנופיות ולפגוע באשמים. מהלך האימונים רכשו חברי "הנודדת" ידע וניסיון בלחימה, הצבת מארבים, לוחמת לילה ושימוש בדרכי הסוואה.

-הנוטרות : הקמת כוח שיטור יהודי, שפעל באישור שלטונות המנדט, כתוצאה מהסכם שהושג בין הממשלה הבריטית לסוכנות היהודית. השלטונות הכירו כוח זה כחטיבה ארצית קבועה ויציבה שנקראה השם "משטרת היישובים העבריים" שפעלה לצד הכוחות הבריטיים. בסוף תקופת המרד הגיע מספר הנוטרים לכ-22,000 איש. הנוטרות היוותה למעשה הכרה חוקית ורשמית של ארגון "ההגנה".

-פלוגות השדה ("פ"ש"): על פי הדוגמא של "הנודדת" הוחלט ב-1937 במפקדת "ההגנה" על הקמת "פלוגות השדה" - הקמת יחידה גדולה לפעולה בהיקף כלל-ארצי. פעילותן של הפלוגות תרמה להעברת היוזמה ההתקפית מידי ערבים לידי היהודים בשל העובדה שהטור הערבי פחת בשל הפיכתן של הכנופיות לנרדפות על ידי פלוגות השדה.

- פלוגות הלילה המיוחדות : בפלוגות שירתו כ-60 איש, בריטים ויהודים, שאומנו והונהגו על ידי הקצין הבריטי וינגייט. בסיסן של הפלוגות היה בעין רוד והן אומנו ללחימת לילה. במסגרת פעילותן, הן תקפו בסיסי כנופיות ערביות הצליחו להדוף אותן מאזור הצפון. בנוסף, הן אבטחו קווי חשמל מתחנת הכוח בנהריים ועד תל אביב ואף הגנו על צינור הנפט שאותו נהגו הערבים לנקב בריות ולהצית את הנפט שפרץ ממנו.

-הקמת גדר הצפון: הקמת הגדר נוצרה כתוצאה משיתוף פעולה בין היהודים לבריטים. הגדר נועדה לחסום מעבר נשק וקבוצות מזוינות

מלבנון לארץ ישראל. את הגדר בנתה קבוצת "סולל בונה" וכ- 1000 איש גויסו לבנייה ולשמירה מפני הכנופיות הערביות שלא פסקו מלהתקיפם. להגנת הבונים גויסו 300 נוטרים.

10. להלן פעילות היישוב היהודי בתחום הכלכלה וההתיישבות בשנים 1936-1939:

בתחום הכלכלה:

-עובדים יהודים, ובכללם סטודנטים מורים ותלמידים, שהגיעו מן הערים הגדולות החליפו את העובדים הערבים אשר שבתו במשקים החקלאיים. הדבר צמצם את בעיות האבטלה במשק היהודי והביא לחידוש אספקת התוצרת החקלאית לרחבי היישוב.

-בעקבות החרם הכלכלי של האיכרים והסוחרים הערבים, הוחלט ביישוב היהודי להרחיב את היקף התוצרת יחד עם הרחבת שטחי הגידול החקלאיים. בדרך זו התבססו ענף הפלחה, המטעים והתפתחו ענפים חקלאיים חדשים כמו גידולי ירקות ושיווק ביצים.

-לאחר סגירת נמל יפו, בעקבות שביתת הפועלים והסבלים הערבים, ביקשו ראשי היישוב העברי מן הבריטים להקים נמל עברי חלופי בתל אביב. עם הקמתו של הנמל התחדש הסחר והובאו סוורים מסלוניקי לפריקת הסחורה בנמל. בנוסף, **מספר העובדים העבריים בנמל חיפה גדל** בעיקר הודות להתנדבותם של חברי קיבוצים רבים מן הסביבה וכך השתחרר היישוב מתלות בנמל יפו. -יהודים רבים הועסקו בבניית גדר הצפון על ידי הבריטים וכך הצטמצמה רמת האבטלה ביישוב.

בתחום ההתיישבות נערך היישוב היהודי בתקופת המרד בדרכים הבאות:

-ארגון ה"הגנה" הקים 52 ישובים, כמו ניר דוד וכפר נחום, שנקראו בשם יישובי "**חומה ומגדל**". הם התאפיינו בהיותם יישובים חקלאיים מבוצרים : בתוך כל

יישוב נבנו צריף ומגדל שמירה ומסביבו נמתחה גדר תיל. מטרת הקמת היישובים הייתה לחזק את ה"הגנה" על יישובי הספר (בקרבת הגבול) המבודדים אשר הותקפו תכופות על ידי הכנופיות הערביות, ליצור רצף טריטוריאלי בין היישובים ולקבוע 'עובדות בשטח' על מנת להגדיל את גבולות ההתיישבות העברית ולהרחיב את שטח המדינה אם וכאשר תחולק הארץ במסגרת הסכם מדיני. היישובים וקמו במהירות כשהמטרה הראשונה הייתה להתמקם על הקרקע ובכך להכריז על האזור כחלק מן המדינה היהודית שתקום בעתיד.

רכישת קרקעות – היהודים רכשו קרקעות בעיקר באזורי מחלוקת כלומר באזורים בהם לא היה ברור למי תהיה הריבונות באזור. נרכשו קרקעות באזור הגליל העליון, עמק בית שאן, עמק הירדן. כל זאת, תוך ניצול ירידת ערך הקרקע בתקופת המשבר הכלכלי (בשל המרד הערבי). המטרה הייתה ליצור רצף טריטוריאלי ולקבוע עובדות בשטח על מנת לעצב את גבולות המדינה היהודית בכל הסכם מדיני לגבי עתידה של הארץ.

11. בתכנית פיל הציעו הבריטים תכנית לחלוקה טריטוריאלית של הארץ - שתי מדינות עצמאיות – ערבית ויהודית. משמעות תכנית זו עבור הנהגת היישוב והתנועה הציונית (מלבד המחנה האזרחי וארגון האצ"ל) הייתה מימוש הלאומיות היהודית בארץ ישראל. אולם שנתיים מאוחר יותר, פירסמו הבריטים מדיניות חדשה "הספר לבן השלישי" אשר ביטאה נסיגה מוחלטת של הבריטים מהבטחותיהם לתנועה הציונית להקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל. בספר הלבן השלישי התחייבו הבריטים להקמת מדינה פלסטינית בארץ ישראל המערבית תוך 10 שנים אשר תכלול רוב ערבי של שני שליש מן האוכלוסייה.

אפשרות ב' בנין הבית הלאומי בשנות ה-30 – שאלות נושא

12. א. הגורמים לעלייה בשנות ה-30 היו:

- עליית הנאצים לשלטון בגרמניה: עם עלייתם לשלטון, החלו הנאצים ביישום האידיאולוגיה האנטישמית שכללה הסתה ותעמולה חריפה כנגד היהודים, נישול כלכלי, רחוקה מן מהשרות הציבורי והפרדתם מן החברה הגרמנית. עם חקיקת "חוקי נירנברג", בוטלה האמנציפציה לה זכו היהודים עוד בשנת 1871 והם הפכו למשוללי זכויות. האנטישמיות הפכה למדיניות חוקית, רשמית ומובילה במדינה. יהודים רבים החלו לעזוב את גרמניה – חלקם עלה לארץ ישראל.

- "הסכם העברה": בשנת 1933 נחתם הסכם בין הסוכנות היהודית לבין ממשלת גרמניה נאצית שכונה בשם "הסכם העברה". על פי הסכם זה הותר ליהודים להגר מגרמניה תנאי שישאירו במדינה את רכושם וכספם. הסוכנות היהודית קיבלה תמורת כסף זה וצרת רמנית, מכרה אותו והעבירה את התמורה ליהודים הגרמנים שעלו לארץ. הסכם ההעברה היה אחד מדרכי ארגון העלייה על ידי מוסדות התנועה הציונית.

- סגירת שערי ארה"ב ומרבית ארצות אירופה: שנות ה-30 אופיינו במשבר כלכלי חמור אשר ביא את ממשלת ארה"ב וממשלות נוספות באירופה לצמצם מאד את מכסות הגירה לתחומן חשש להחמרת המשבר הכלכלי. יהודים רבים מגרמניה ופולין ראו בארץ ישראל כיעד מועדף.

- נישול היהודים מהחיים הכלכליים במזרח ומרכז אירופה: ממשלות המדינות החדשות באירופה (פולין, ליטא, רומניה, לטביה והונגריה) נקטו במדיניות שמטרתה הייתה ליצור מעמד חדש של סוחרים, פקידים ובעלי מקצועות חופשיים המסוגלים לרשת את תפקידיהם ל היהודים. כל זאת ע"י מונופולין

ממשלתי, יצירת ארגונים ממשלתיים ואשראי ממלכתי נוח שהוענק לארגונים אלו. כך נושלו היהודים מעיסוקיהם ומצבם הכלכלי החריף מאד. יתרה מכך, בפולין הפכה האנטישמיות למדיניות רשמית של המשטרים אשר עודדו פוגרומים כלפי היהודים במדינה. נסיבות אלו הביאו רבים מיהודי פולין והמדינות במרכז ומזרח אירופה להגר מן המדינה. חלקם בחר לעלות לארץ ישראל.

פעילות תנועת "החלוץ": חלק מן היהודים שעלה לא"י עשה זאת במסגרת תנועת "החלוץ". תנועה זו שהוקמה בשנות העשרים ביקשה לבצע מהפכה לאומית וחברתית בא"י. היא פעלה באירופה בארגון והכשרת צעירים לקראת עלייה לארץ ישראל באמצעות הכשרתם לעבודת אדמה בחוות חקלאיות ובלימוד השפה העברית

קשיי העולים : העולים נתקלו בעיקר בקשיים תרבותיים אל מול אנשי היישוב הוותיקים. "הייקים" התקשו להסתגל לתרבות החדשה ועל כן ניהלו אורח חיים המבוסס על התרבות הגרמנית אותה ספגו כל חייהם. ה"ייקים" בלטו בלבושם, בשפתם ובנימוסיהם והיו נושא לבדיחות לסאטירות ולחיקויים שלא החמיאו להם. אולם בצד הבדיחות, ציין המושג גם דייקנות, קפדנות יסודיות ושלמות-ביצוע, תכונות חיוביות ביסודן. העולים עצמם קיבלו את הכינוי "ייקה" ברגשות מעורבים. מקצתם נפגעו ממנו ואילו אחרים קבלוהו ברוח טובה ואף נשאו אותו בגאווה. המפגש בין ה"ייקים" לבין הישוב היהודי בארץ-ישראל היה טעון הסתייגות ואי-הבנה. תושבי ארץ-ישראל האשימו את עולי מרכז אירופה בהתנשאות, הסתגרות והתנכרות לסגנון החיים בארץ.

2. העלייה החמישית היתה עלייתו של המעמד הבינוני. בין העולים שהגיעו היה אחוז גבוה של בעלי מקצועות חופשיים כמו רופאים, עורכי דין, מהנדסים ואנשי מדע. רבים מהם בקיאים במסחר בתעשייה והצטיינו בכושר אירגון. **רובם היו בעלי הון ובעלי השכלה אקדמית.** רבים עסקו במקצועות חופשיים. היו שעסקו בתפקידים בכירים תעשייה ובבנקאות – כל אלו תרמו להתפתחות בתחומי

הכלכלה התרבות וההתיישבות. מדיניותו של הנציב וקופ תרמה גם היא. בתחילת שנות השלושים הגמישו הבריטים את הקריטריונים לעלייה ובמקביל פיתחו מאד את הארץ. הם יצרו מקומות תעסוקה והזדמנויות להשתלבות בכלכלה המתפתחת בארץ לבני המעמד הבינוני מגרמניה ופולין. הנציב הבריטי וקופ מימש את מדיניות בריטניה להרחבת התשתית הכלכלית באזור אסטרטגי לאור התעצמותה של גרמניה בשל עליית הנאציזם לשלטון. בתקופתו של הנציב וקופ הושלם הקמת מל מים עמוקים בחיפה, הונח צינור נפט מעיראק לחיפה, הושלמה בניית בתי זיקוק ופותרה מערכת כבישים מסועפת. ארץ ישראל עברה מהפכה תעשייתית והוקמו בה מפעלי תעשייה ומלאכה בתחום הטקסטיל המזון, חומרי בניין, תעשיית מתכת ומפעלי ים המלח. ההתפתחות הכלכלית היווה גורם מאיץ עבור יהודי גרמניה ופולין לעלות לארץ ישראל.

בתחום תרבות: בשנות ה-30 תרמו העולים מגרמניה להתפתחות מרשימה של החינוך והתרבות ביישוב: מערכת החינוך ביישוב עברה מהפכה דרמטית: מוסדות ההשכלה הגבוהה הקיימים, אוניברסיטה העברית בירושלים ו"הטכניון" בחיפה, התרחבו מאד בזכות הצטרפותם של מרצים חוקרים וסטודנטים רבים. בנוסף, חלה עלייה דרמטית ברמת החינוך בבתי הספר בזכות היקלטותם של מורים אקדמיים מגרמניה. אנשי העלייה החמישית מגרמניה תרמו מאד לתרבות הבילוי ביישוב: בשנים אלו הוקמה התזמורת הפילהרמונית, תיאטראות, הבימה ו"האהל" שיגשגו, והוקמו בתי קפה ומסעדות מפוארים בנוסח מרכז ומערב אירופה.

בתחום ההתיישבות התיישבות חקלאית: חלק מעולי גרמניה פנה להתיישבות

חקלאית בשרון ובעמק יזרעאל. חלקם השתקעו במושבות הוותיקות ואחרים הקימו יישובים חדשים כמו נהריה ושבי ציון בצפון מות השבים וכפר שמריהו במרכז. ההתפתחות החקלאות נבעה משלושה גורמים: התרחבות טח המטעים, גילויי מקורות מים חדשים והתפתחות עירונית כשוק להפצת התוצרת החקלאית. ענף הדירים בשרון התפתח מאד והוא גדל ב- 50% .

-התיישבות עירונית : חלק גדול מהעולים החדשים התיישבו בערים הגדולות, תל אביב, ירושלים וחיפה בהן הוקמו שכונות חדשות. תל אביב הפכה למרכז הכלכלי והתרבותי של היישוב היהודי בארץ. כמחצית ממפעלי התעשייה החדשים הוקמו בתל אביב ובסביבתה. מרבית הוצאות הספרים, מערכות העיתונים וכן התיאטראות החשובים פעלו בעיר זו. בירושלים התפתחה האוניברסיטה העברית שהפכה את העיר למרכז חשוב של שכלה וחינוך. בנוסף, הוקמו בירושלים מרכזי רפואה חשובים כמו "הדסה". גם העיר חיפה התפתחה מאוד: היא הפכה למרכז תעשייתי חשוב בזכות הקמת הנמל המודרני והמשוכלל שהפך לנמל העיקרי של הארץ ובתי זיקוק שהוקמו במקום.

13. א. תנועת "ברית שלום" ראתה בערביי א"י כלאום ולכן התנגדה לכל הסדר פוליטי המתעלם מזכויותיהם ושעלול להביא להשתלטות לאום אחד על האחר. הם טענו כי לא ניתן לקבל את היעד של התנועה הציונית ולהסכים למדינה יהודית בלבד תוך הפיכת הערבים למיעוט. חברי 'ברית שלום' הציעו מדינה אחת, דו-לאומית, ערבית-יהודית שבה תישמר זכותו של כל אחד מהעמים לשלטון עצמי ולייצוג שווה במוסדות המדינה המשותפת.

ב. בן גוריון שולל את גישתה של תנועת ברית שלום אשר הדגישה כי ארץ ישראל חשובה ליהודים ולערבים באותה מידה. הוא טען שערכה של ארץ ישראל עבור היהודים היא חשוב לאין שיעור מאשר לערבים. טענתו היא כי ארץ ישראל היא מולדתו היחידה וכי העם היהודי קשור אליה קשר היסטורי ורק בה יוכלו היהודים לממש את לאומיותם. ממשיך בן גוריון וטוען כי עבור הערבים יש לארץ חשיבות פחותה בהרבה שהרי האזור כולו הינו ערבי והארץ מהווה פיסה קטנה של אדמה עבור העולם הערבי.

בנין הבית הלאומי בשנות ה-20 – יחידת מבוא

14. בשנות ה-20 הקימו העולים ארגונים חברתיים כלכליים שייצגו את השקפתם הסוציאליסטית:

אחד הארגונים החשובים שהוקמו היה **"הסתדרות העובדים הכללית"**: מטרת הקמתה של ההסתדרות הייתה לשמש כארגון גג לכלל הפועלים והעובדים העבריים בארץ ולטפל בנושאים כלכליים, חברתיים ותרבותיים. ההסתדרות עסקה, לא רק בקידום מעמד הפועלים אלא במגוון מישורים תוך יצירת מקומות עבודה רבים בתחומים שונים: היא הקימה את "סולל-בונה" כחברה קבלנית לבניין, תנובה" כמפעל לעיבוד ושיווק תוצרת חקלאית, "המשביר" לשיווק ומכירת מוצרים, חברת ביטוח "הסנה" ו"בנק הפועלים" שהעניק סיוע למפעלים השונים. בתחום החינוך והתרבות, הקימה ההסתדרות מוסדות חינוך ששייכים ל"זרם העובדים", עיתון "דבר" והוצאות הספרים "עם עובד" ו"ספריית הפועלים". בנוסף, הקימה ההסתדרות תשתית תרבותית כמו תיאטרון "האוהל" ותקצבה תנועות נוער הסתדרותיות כמו "השומר הצעיר" ו"הנוער העובד והלומד". בתחום שירותי הרווחה, הוקמה קופת החולים הכללית, הופעלו צרכניות, והוקמו שיכונים פועלים. במישור הלאומי – התיישבותי, עסקה ההסתדרות בקליטת עלייה, רכישת קרקעות וארגון ההתיישבות השיתופית ואף נטלה תחת חסותה את פעילות ארגון "ההגנה" בתחומי הביטחון וההתיישבות.

15. **כנסת ישראל**: הוא כינוי לארגון הגג שאיחד את שלושת המוסדות הלאומיים ביישוב: "אסיפת הנבחרים", "הוועד הלאומי", ו"הרבנות הראשית". בשנת 1928 הכירו הנציבים הבריטיים ב"כנסת ישראל" כישות פוליטית עצמאית המייצגת את תושביה היהודיים של ארץ ישראל.

"כנסת ישראל" כללה את הגופים הבאים:

"אסיפת הנבחרים": גוף זה היה המוסד העליון של היישוב אשר שימש כפרלמנט בו יוצגו המפלגות השונות בארץ ישראל. גוף זה היה "המוסד העליון לשיפור ענייניו הציבוריים לאומיים של העם העברי בארץ ישראל וכנציגותו היחידה כלפי פנים וכלפי חוץ". סמכויותיה של האסיפה היו: גביית מסים למטרת פרנסת נזקקים, תרומות למען חינוך, טיפול בחולים,

תמיכה ברבנות הראשית ובמוסדות הוועד הלאומי. מתוך אסיפת הנבחרים נבחר "הוועד הלאומי".

הוועד הלאומי: מוסד זה שימש כגוף הביצועי ביישוב (הרשות המבצעת) אשר נבחר מתוך יפת הנבחרים. הוא הוכר על ידי הבריטים כגוף הרשמי המטפל בכל ענייני הפנים של יישוב כמו חינוך, תרבות, סעד ובריאות. בנוסף, ייצג "הוועד הלאומי" את "כנסת ישראל" פני הממשל הבריטי וניהל את תחומי רכישת האדמות וההתיישבות.

"הרבנות הראשית": גוף זה היווה את המוסד הדתי והרוחני העליון של כנסת ישראל ושל היישוב היהודי בארץ ישראל. הרבנות אף שימשה כבית הדין לערעורים, הדן בהחלטות ופסקי דין של בתי הדין הרבניים האזוריים. תפקידה של הרבנות הראשית היו: אחריות על תחום ת ובכללם נושאים כמו: מינוי רבנים והקמת בתי דין רבניים וסמכות עליונה בדיני נישואין וגירושין.

16. להלן הסיבות למאורעות תרפ"ט:

-סכסוך הכותל: בשנת 1928 החל עימות בין היהודים והערבים לגבי הזכויות של היהודים בכותל המערבי. היהודים שביקשו להציב מחיצות בכותל המערבי נתקלו בהתנגדות של מנהיגי דת המוסלמית במקום שראו בכך הפרה של הסדר הקיים. המופתי של ירושלים חאג' אמין אל חוסייני ואנשי מפלגתו ניצלו סוגיה זו על מנת הסית את ההמונים וטענו כי היהודים מנסים להשתלט על הר הבית ומאיימים על המסגדים. התערבותם של הבריטים בסילוק המחיצות עוררה עם רב בקרב הקבוצות הקיצוניות ביישוב היהודי אשר טענו כנגד הפרת הריבונות היהודית בכותל המערבי. בתגובה, קיימה קבוצה יהודית הפגנת ריבונות בכותל המערבי אשר הובילה להפגנה נגד ערבית. ההפגנה הערבית שלוותה בנאומי הסתה חריפים יצאה מכלל שליטה. המון ערבי פרע ביהודי העיר העתיקה ומשם גלשו המהומות לרחבי הארץ.

-הסתה דתית: המופתי של ירושלים, חאג' אמין אל חוסייני שעשה שימוש במחלוקת לגבי ותל המערבי כדי לשלהב את ההמונים, החל לבסס עצמו כמנהיג המוביל של המאבק הלאומי. בשנים שלאחר מאורעות תרפ"א לא הצליחו

המנהיגים הערבים להתסיס את ההמונים סיסמאות לאומיות. חוסייני הצליח לשכנע רבים מבין ערביי הארץ כי המאבק בין היהודים לערבים אינו רק אומי אלא גם דתי מאחר שהיהודים מסכנים את הר הבית. לכן, הכריז המופתי, מלחמת קודש (ג'יהאד) כנגד היישוב היהודי בארץ ישראל. בדרך זו של הקצנת היחס והאיבה כלפי היישוב היהודי והפיכת הסכסוך מלאומי לדתי-לאומי, גבר המופתי על יריביו הפוליטיים והנהיג מעתה ואילך את הקו הבלתי מתפשר כלפי היישוב הציוני בארץ וכלפי בריטניה. בנאומיו הנרגשים פנה המופתי אל כלל ערביי ארצות האסלאם ומנהיגיהם וביקש את תמיכתם. טיעונו היה כי הסכנה לקודשי האסלאם מצד היישוב היהודי בארץ ישראל, מעידה כי המאבק הוא לא רק מקומי אלא מלחמת קודש בין כלל האומה הערבית-מוסלמית לבין היישוב היהודי והתנועה הציונית.

-השיגי העליות בשנות ה-20: במהלך שנות ה-20, עלו לארץ ישראל למעלה מ-100,000 הודים. העולים תרמו לביסוס בניין הבית הלאומי תוך תמיכה מדינית וכלכלית של ממשלת מנדט. היישוב היהודי המשיך לרכוש אדמות מן הערבים ועיבה את ההתיישבות היהודית חקלאית והעירונית ברחבי הארץ. בנוסף, הקימו היהודים, באישורם של הבריטים, מוסדות פוליטיים ולאומיים אשר נהנו מאוטונומיה. מגמות אלו פורשו על ידי ההנהגה הערבית כשיאו של הליך לסילוקה ונישולה של אוכלוסייה הערבית מפרנסתה, אדמתה ומולדתה.

-היעדרותם של מפקדי המשטרה ופקידים בכירים בריטים מהארץ לרגל חופשה והיעדרותם של מנהיגים ציוניים מהארץ לאור השתתפותם בכינוס קונגרס ציוני בחו"ל. נסיבות אלו שימשו כתנאים נוחים יותר להתפרצות המהומות בקיץ 1929.

בעקבות מאורעות תרפ"ט נקטו הבריטים בפעולות הבאות:
הבריטים הודיעו על הפסקה זמנית ומיידית של העלייה על מנת לבחון את המצב בארץ.

ם הקימו שתי ועדות חקירה ("ועדת שאו" ו"ועדת הופ-סימפסון") אשר תפקידן היה לבחון גורמים שהביאו לפרוץ המהומות ולהציע דרכים ומסקנות למניעת הישנות אי הסדר עתיד. הוועדות הגיעו למסקנה כי העוינות הערבית ליישוב היהודי נובעת מהחרדה שקיימת בקרב ערבים מפני פגיעה במימוש שאיפותיהם הלאומיות ומפני נישולם הכלכלי. המלצת הוועדות הייתה כי יש להגביל את העלייה היהודית ולהפסיק את רכישת הקרקעות על ידי יהודים על מנת למתן חששות אלו. על סמך מסקנות והמלצות אלו, פרסמו הבריטים את מדיניותם החדשה בארץ באמצעות "הספר הלבן השני" (פאספילד). הספר הלבן של שנת 1930 בישר על מדיניות חדשה של איזון בין העמים שכלל התחייבות בריטית גם כלפי הערבים. עוד קבע כי תוקם מועצה מחוקקת בה יוצגו שני העמים בהתאם למשקלם היחסי באוכלוסייה. בנוסף הודגש כי העלייה תוגבל בהתאם "ליכולת הכלכלית של הארץ" תוך הדגשה כי מדובר בהתייחסות גם למצב המשק הערבי. סעיף מרכזי נוסף הגביל מאד את מכירת הקרקעות ליהודים.

17. **פעולות הנציבים העליונים סמואל ופלומר** תרמו מאד לפיתוחו של הבית הלאומי והוכיחו את רצינות כוונותיהם של הבריטיים במימוש כתב המנדט. שני הנציבים הראשונים, סמואל לומר, יזמו עבודות ציבוריות לפיתוח הארץ וכך יצרו מקומות עבודה חדשים תוך צמצום האבטלה בקרב העולים. סמואל תרם להתפתחות מערכת החינוך העברי וארגן את מערכת המשפט בארץ ישראל על בסיס מערכת המשפט הבריטית. הנציבים התירו רכישת קרקעות של יהודים מידי הערבים, הכירו בשפה העברית כשפה רשמית בארץ ישראל לצד השפה ערבית והאנגלית ואף הכירו רשמית באוטונומיה הפוליטית ובתקנות "כנסת ישראל".

"חוק האזרחות" שהבטיח אזרחות ארצישראלית לכל מי שישב בארץ שנתיים, עודד יהודים רבים לעלות לארץ ולהשתקע בה.

לעומת זאת ביצעו הנציבים מס' פעולות שעיקבו את בנין הבית הלאומי: הנציב סמואל מינה את חא'ג אמין אל חוסייני כמופתי של ירושלים וכך נוצרה הנהגה לאומית דתית קיצונית בצד הערבי אשר הובילה למאורעות דמים בשנות ה-20. בנוסף הפסיקו הבריטים באופן זמני את העלייה היהודית לאחר גלי המאורעות (תרפ"א ותרפ"ט)

פרק שלישי – ארצות האיסלאם והיהודים בהן בין שתי מלחמות עולם

18. א. אופי הכיבוש והשליטה של כל מעצמה היה ייחודי ונבע מתפיסה קולוניאליסטית שונה של כל אחת מן המעצמות.

אופי השליטה של בריטניה בארצות האסלאם נבע משאיפתה העליונה להגן על האינטרסים הכלכליים והצבאים-אסטרטגים באזור כלומר, אבטחת הדרך להודו – היעד המרכזי של בריטניה במזרח אסיה. כפי שנאמר בקטע, הפכה מצרים ליעד אסטרטגי חשוב עבור בריטניה משום קרבתה לתעלת סואץ- העורק הכלכלי הראשי להודו והמזרח. הראייה הקולוניאליסטית של בריטניה ראתה בשמירה ובאבטחת הדרך להודו כמטרה אסטרטגית ואילו השליטה בעמים ובארצות נתפסה כאמצעי. לכן, נמנעה בריטניה מניהול ישיר של ארצות ועמי האסלאם כל עוד הובטח הסדר והביטחון במדינה באמצעות אנשי צבא ומנהל ששלחה בריטניה למקום. השליטה עקיפה של בריטניה באה לידי ביטוי בהסתמכותה על השושלות המקומיות ובשאיפה להגיע להסכמים עם התנועות הלאומיות שהתפתחו באותה עת. בריטניה העריכה כי השליטה העקיפה מקטינה את הסיכון למרד מקומי אשר עלול היה לסכן את שליטתה באזור. לכן, העניקה בריטניה עצמאות לארצות שנשלטו כל עוד הובטחו האינטרסים של בריטניה במקום (מצרים כדוגמא). צעי יטה נוסף שביטא את התפיסה הקולוניאלית של בריטניה היה שלטון המנדט: כלומר תן אפשרות לאוכלוסייה המקומית להתפתח באופן עצמאי (ארץ ישראל כדוגמא).

לעומת זאת, **צרפת** ראתה בקולוניות (מושבות) בצפון אפריקה כחלק בלתי נפרד מהאימפריה הצרפתית ולכן שלטה שם באופן ישיר. עבודה, הייתה השליטה בארצות האסלאם מטרה ולא רק אמצעי (בניגוד לבריטניה). לכן, ביקשה צרפת להנחיל באזורים אלו את התרבות הצרפתית על כל יסודותיה: השפה הצרפתית, המנהגים ומערכת החינוך. מעבר לכך, צרפת יישבה בקולוניות אזרחים צרפתיים- תושבי קבע, ולא רק אנשי צבא ומנהל כפי שעשתה בריטניה. המעורבות הצרפתית בחיי התושבים הייתה ישירה ומלאה עד כדי

דיכויין של תנועות לאומיות בקולוניות. דרכי השלטון של צרפת היו באמצעות שטחי חסות – כמו במרוקו, סיפוח מוחלט, כמו באלג'יר ומנדט בסוריה ובלבנון.

19. א. הכיבוש הקולוניאלי בארצות האסלאם הביא לשינויים רבים גם בקרב היהודים במקום תחומים שונים. ככל שהשליטה המערבית הקולוניאלית בארצות האסלאם הייתה ישירה ותר, כך השתפר מעמדם המשפטי והאזרחי של היהודים, ועימו השתפר מעמדם הכלכלי והחברתי. לפני הכיבוש הקולוניאלי, מעמדם של היהודים בארצות האסלאם נקבע כ"בני סות" – ד'מי, כלומר, הם נחשבו כנחותים ביחס למוסלמים המקומיים, ולכן חלו עליהם וקים מפלים ומשפילים שנקראו בשם "חוקי עומר". חוקים אלו כללו הרחקה מהשירות ציבורי, איסור על שירות צבאי, תשלום מס גולגולת, איסור ללבוש בגדים בצבעי האסלאם עוד הגבלות נוספות. באופן זה, חיו היהודים לפני בוא הקולוניאליזם במשך תקופה ארוכה ל דיכוי ערבי כלומר הופלו לעומת האוכלוסייה הערבית- מוסלמית אשר נהנתה מזכויות יתר.

עם בוא הקולוניאליזם, בוטל באופן רשמי, במרבית ארצות האסלאם, מעמדם הנחות של היהודים כבני חסות. ההגבלות כלפיהם בוטלו והותר להם להשתלב בתחומי החיים השונים במדינה. **המעצמות קבעו חוקות מערביות** שהתבססו על ערכי הדמוקרטיה, שוויון וחופש בהם נקבע כי כלל התושבים שווים בפני החוק, אפילו שונים הם בדת, בלאום או בשפה. לומר, מעמדם המשפטי של היהודים הושווה לזה של התושבים המקומיים. בחלק מן מדינות, כמו באלג'יריה, זכו היהודים **לאזרחות מלאה** (הודות לצו כרמיה) מצד השלטון הקולוניאלי ומעמדם החוקי הושווה לזה של התושבים האירופאיים.

בטוניסיה נמנעו הצרפתים מלהעניק ליהודים אזרחות צרפתית עקב התגובות הקשות של סלמים והמתיישבים הצרפתים באלג'יריה. מאוחר יותר זכו 12% מיהודי המדינה זרחות קולוניאלית מלאה. שינויים שחלו בקרב היהודים בתחום המעמד החוקי והמשפטי שינו ללא היכר את מעמדם כלכלי. כפי שנכתב בקטע, הביאו החוקות המערביות לשיפור ניכר במעמדם הכלכלי והחברתי ל היהודים במדינה. החוקות השיווניות התיירו את כניסתם של יהודים למעגל לכלי חדש. שינוי הבולט ביותר היה האפשרות שניתנה ליהודים לעבור מעיסוקיהם מסורתיים בקהילה (כמו מסחר מקומי, רוכלות, צורפות ושירותים שונים בקהילה) השתלבות בכלכלה המודרנית ובעיסוקים חדשים שהיו אסורים עליהם בעבר, וחייבו השכלה מתאימה, כגון: משרות בשירות הציבורי, רפואה, ומשפטים. כמו כן, השתלבו היהודים גם

בתחומי המסחר הבינלאומי, הבנקאות והעיתונות. ראוי לציין שחלקם של היהודים בכל המקצועות החופשיים היה גדול ממספרם באוכלוסייה – ביטוי להשתלבות המוצלחת יחסית של היהודים ולא־מוֹץ התרבות המערבית.

השינוי בתעסוקות היהודים ובאפשרויות הכלכליות חדשות שנפתחו בפניהם הוביל לעלייה יעור השכירים שהשתלבו בתעשייה וכן השפיע על יציאתן של נשים לשוק העבודה. להלן דוגמאות לתמורות הכלכליות שחלו בקרב היהודים בארצות האסלאם:

יהודי **עיראק**, אשר זכו לשוויון זכויות בהתאם לחוקת 1923, נהנו ממידה גדולה של השפעה פוליטית ושגשוג כלכלי במדינה. מרבית היהודים בעיראק חיו בערים הגדולות בצרה, מוצול בגדד. בקהילה היהודית בלטה במשפחת ששון אשר הוציאה מתוכה אנשי מסחר וכספים, פרים ומשכילים וכן אנשי צבא ומדינאים. המפורסם ביותר מבני המשפחה היה יחזקאל שון אשר מונה לתפקיד שר האוצר בממשלת עיראק. **במצרים** בלטה משפחת קטאוי מקהיר, שעוצמתה התבססה על מסחר, תעשיית הקמח ומנהל כספי המדינה. יוסף אסלן קטאוי הגיע לתפקידים בכירים בשלטון כשר אוצר וכשר תקשורת. **בתוניסיה** נוצרה אליטה כלכלית של יהודים ממוצא איטלקי כמו משפחות, גוטיארס ולומברוזו- אשר מילאו תפקיד מרכזי במערכת הפוליטית והפיננסית ובסחר הבינלאומי. בתוניסיה אף הופיעה שיכבה של בעלי מקצועות חופשיים ואינטלקטואלים כמו הסופר אלבר ממי והאומן מוזס לוי.

בתחום הדמוגרפי:

-גידול ניכר במספר היהודים בין שתי מלחמות העולם. הגידול הדמוגרפי היה תוצאה של השלטון הקולוניאלי אשר הביא לשיפור התנאים התברואתיים בארצות האסלאם וכך חלה ירידה חדה בשיעור התמותה בכלל האוכלוסייה וגם בקרב האוכלוסייה היהודית. השינוי במעמד המשפטי, יחד עם השיפור ברמת הביטחון האישי, הביאו לגידול דמוגרפי בקרב יהודי ארצות האסלאם. באלג'יריה לדוגמא כמעט הכפילה האוכלוסייה את גודלה בפרק זמן של 20 שנה ומנתה

בשנת 1940 כ- 120,000 נפש. את שינוי זה נובע גם מן עובדה שהיהודים הפכו להיות בה אזרחים שווים על פי החוק הצרפתי.

-עיוור: בעקבות הכיבוש הקולוניאליסטי, החלו חלק מהיהודים לעבור מהכפרים והעיירות יהודיים אל הערים הגדולות והמרכזיות של הארץ, בדרך כלל התרכזו היהודים בערי הבירה. הגירה זו התאפשרה אודות לתקנות השוויוניות ובעיקר בשל האפשרויות הכלכליות אשר נוצרו בערים. המעצמות הקולוניאליסטיות הביאו לתנופה כלכלית ויצרו מקומות עבודה. בתוניסיה למשל התגוררו כ- 60% מהיהודים בעיר הבירה תוניס.

-הגירה פנימית: היהודים עברו מן השכונות והרובעים היהודים שבתוך העיר אל שכונות חדשות בהן התגוררו מתיישבים אירופיים ומוסלמים אמידים. בדרך זו ביקשו היהודים להשתלב באורח החיים המערבי ובכלכלה המודרנית. המעבר התאפשר בשל הסרת המגבלות של המשטר הקודם, התפתחות הערים ובשל השינוי ברמת החיים של חלק מן היהודים.

-הגירה חיצונית: חלק מן היהודים, מקרב השכבה המשכילה והעשירה אשר זכו אזרחות, העדיפו להגר מארצות האסלאם למדינות צרפת וקנדה. הסיבה העיקרית לכך הייתה התגברות האנטישמיות בשנות ה-30 מצד החברה המוסלמית והקולוניאלית.

תחום החינוך והתרבות:

- השתלבות היהודים בלימודים גבוהים: היהודים שאימצו את התרבות המערבית ניצלו את ההיתר מטעם השלטון הקולוניאלי והחלו ללמוד בפקולטות המובילות שבאוניברסיטאות את מקצועות המשפטים, הרפואה והכלכלה. לימודים אלה איפשרו להם להשתלב בכלכלה המודרנית כבעלי מקצועות חופשיים, כסוחרים בינלאומיים ופקידים ונציגים בשירות הציבורי ובמוסדות הפוליטיים.

- הטמעת התרבות הצרפתית המערבית בבתי הספר: יהודים רבים למדו ברשת בתי הספר של כ"ח (אליאנס) שהוקמו בעידודה של ממשלת צרפת. בבתי הספר הללו למדו

יהודי ארצות האסלאם לראשונה, מקצועות חילוניים מודרניים כמו מדעים, מתמטיקה ואת השפה הצרפתית. בעבר למדו היהודים בבתי ספר מסורתיים, בעיקר מקצועות הקשורים למסורת ודת יהודית. בתוניסיה, נחשפה משפחתו של ניסים סרוסי למערכת החינוך החילונית. הזמר סרוסי למד בבתי הספר של כי"ח (אליאנס) את התרבות הצרפתית, השפה ומקצועות מדעיים שונים. הוא הפך להיות זמר בניגוד לתקווה של אביו שיהיה רב. סרוסי הוא דוגמא לתהליך ההתנתקות מהדת והמסורת (תהליך החילון) שעברו חלק מהיהודים בארצות האסלאם אשר הושפעו מהתרבות המערבית החילונית.

- הינתקות מהתרבות הערבית ומעבר לתרבות הצרפתית : לפני הכיבוש הקולוניאליסטי שלטה התרבות הערבית בקרב יהודי ארצות האסלאם. אך עם בוא הקולוניאליזם הוקמו בתי ספר מודרניים מערביים בהם למדו מספר רב של תלמידים יהודים. כך, התרחקו היהודים לא רק מן המסורת היהודית אלא אף מהתרבות הערבית תוך שהם מאמצים את השפה הזרה והשמות המערביים. דמות נוספת בתוניסיה שאורח חייה הושפע מהתרבות המערבית, היתה חביבה מסיקה. גם היא, כמו ניסים סרוסי, קיבלה את השכלתה בבית הספר של כי"ח וידעה קרוא וכתוב בצרפתית. החינוך המערבי השפיע כנראה על החלטתה בגיל 20 לפתח קריירה אומנותית והיא הצטרפה ללהקת תיאטרון ואף ניהלה קריירה כזמרת בינלאומית.

שינויים בתחום מעמד הקהילה.

עד לחדירת הקולוניאליזם האירופאי נהנתה הקהילה היהודית מאוטונומיה דתית ותרבותית שכללה: הנהגה עצמאית של הקהילה, ניהול מוסדות חינוך עצמאיים, כפיפות לדיינים ולמנהגים של הקהילה, ורשות לנהל את ענייני המשפחה, האישות והדת לפי תורת היהודים ולפי ראות עיניה של הקהילה ורבניה.

הכיבוש הקולוניאלי הביא **לצמצום האוטונומיה הדתית והמשפטית של הקהילה היהודית.** באלג'יריה, לדוגמה, הקימו הצרפתים מעין תחליף להנהגת הקהילה שנקראו **מועצות הקהילה או קונסיסטוריות.** תפקידן היה לארגן את הפולחן הדתי ולהפיץ את התרבות

הצרפתית בקרב יהודי אלג'יריה. הקונסיסטוריות צמצמו את האוטונומיה של הקהילה והגבירו את הפיקוח הישיר של השלטונות הצרפתיים על חיי הדת. במרוקו ובתוניסיה למשל, ניטלו מהקהילה היהודית כל סמכויות השיפוט, למעט סמכויות השיפוט בענייני אישות. הכיבוש הקולוניאלי הביא לתהליך של התמערבות האוכלוסייה היהודית עד כדי חילון והתנתקות מהדת והמסורת היהודית שאפיינו את החיים בקהילה. רבים מיהודי ארצות האסלאם עזבו את הקהילות בכפרים ובעיירות והתגוררו בערים הגדולות תוך שהם מאמצים את התרבות והלאומיות המערבית. באופן זה, **הצטמצם כוחה והשפעתה של הקהילה על תושביה**. אולם תהליך זה היה שונה ממדינה למדינה ולא היה גורף. יהודי אלג'יריה שאימצו לעצמם את הזהות הצרפתית הם דוגמא להתמערבות שחלה בקרב יהודי האסלאם. לעומת זאת, יהודי האי ג'רבה שבדרום תוניסיה דחו מכל וכל את התרבות המערבית. השפעת הדת והמסורת בקרבם הייתה חזקה ביותר. בתגובה לתהליך ההתמערבות בערים הגדולות במדינה, המשיכו הרבנים להעמיק בלימודי התורה יותר מאשר בעבר. כלומר, בשעה שבמקומות אחרים גדל חוג המתמערבים, חסרי כל ידע בעברית ובהלכות הדת, הלכה והתרחבה בג'רבה שכבת תלמידים חכמים. החוקות המערביות שקבע הכיבוש הקולוניאלי הביאו **לתהליכי דמוקרטיזציה** (החדרת יסודות של חופש ושוויון) בקהילות היהודיות בארצות האסלאם: הקהילות היהודיות החלו להתנהל כגופים דמוקרטיים ייצוגיים נבחרים אשר אימצו את דרכי השלטון הדמוקרטיים של צרפת ושל בריטניה. בדרך זו הוקמו מועצות לקהילה היהודית, אשר נבחרו בבחירות דמוקרטיות וייצגו את הקהילה היהודית במקום. בתוניסיה הוקם גוף חדש שנקרא "מועצת הקהילה היהודית". מועצה זו כללה 12 חברים, אשר נבחרו אחת ל-4 שנים בבחירות כלליות, וסמכויותיה היו מוגבלות לעניינים פנימיים של הקהילה.

שינוי נוסף שחל בקהילה היהודית בארצות האסלאם היה **שיתופם של היהודים במוסדות הניהול או הייצוג של המדינה**. יהודים התקבלו מעתה כחברים בפרלמנטים של חלק מהמדינות בהן חיו. כמו כן, הוענק ליהודים בארצות הללו ייצוג גם במועצות הערים והחלה מגמה של השתתפות יהודים גם באיגודים מקצועיים.

לסיכום כל התמורות הללו הביאו לפיחות במעמד הקהילה היהודית בארצות האסלאם בתקופת הכיבוש הקולוניאליסטי.

19. א. מחבר הקטע מתנגד לפעילות הציונית בשל העובדה כי זו עלולה להביא להחרפת המתיחות בין האוכלוסייה המקומית והקהילה היהודית כולה. המחבר מזהיר כי פעילות ציונית עלולה להיות מפורשת ע"י הערבים כפעילות עוינת, בוגדנית ובלתי נאמנה למדינה ועלולה לפגוע במערכת היחסים התקינה בין הערבים והיהודים, להגברת התסיסה המקומית ואגב כך לפגיעה במעמד הכלכלי של התושבים היהודיים שהשתלבו יפה בכלכלה המתפתחת ולתוצאות הרוות אסון ליהודים.

ב. . להלן קשיים שונים שהשפיעו על הפעילות הציונית בארצות האסלאם:

-יחס השלטון המקומי אל הפעילות הציונית:

יחס השלטון המקומי אל הציונות הייתה השפעה רבה על דרכי פעילותה של הציונות בארצות האסלאם. במדינות מסוימות כמו תוניסיה ואלג'יריה התיר השלטון המקומי את פעילותה החוקית של התנועה הציונית. בארצות אלו איפשר השלטון המקומי פעילים ציוניים לייסד אגודות ומפלגות ציוניות, לשמור על הקשר עם התנועה הציונית העולמית, לקיים בחירות לקונגרסים הציוניים ולפרסם עיתונים ציוניים. לעומת זאת בחלק מהארצות כמו עיראק ותימן הייתה הפעילות הציונית אסורה וקיומה עלול היה לפגוע בפעילים הציונים. לכן, בארצות אלו התקשו הפעילים הציונים לארגן תנועה ציונית, להוציא לאור עיתונים ולשמור על קשר עם התנועה הציונית העולמית. עיקר הפעילות הציונית בארצות אלו התמקדה בלימוד השפה העברית ובאיסוף תרומות .

בשנות ה-30, עם חדירת רעיונות הגזע מאיטליה וגרמניה הנאצית יחד עם הסכסוך הדתי-לאומי בארץ ישראל, החמירו השלטונות את יחסם כלפי היהודים ובכללם הפעילים ציוניים.

-יחס החברה המקומית כלפי הפעילות הציונית

בשנות ה-20 לא הייתה התנגדות ממשית לפעילות הציונית. אולם, בשנות ה-30 גברה ההתנגדות לציונות בעיקר בגלל ההתפתחויות בסכסוך הערבי- היהודי בארץ ישראל: מופתי של ירושלים חאג' אמין אל-חסייני, שהתמנה לשומר המקומות הקדושים סלאם, הצליח באמצעות תעמולה והסתה להפוך את הסכסוך המקומי בארץ ישראל סכסוך בינלאומי בין העולם הערבי והיישות הציונית (מאורעות תרפ"ט). בדרך זו גברה אי הסובלנות כלפי הפעילות הציונית בארצות האסלאם.

-יחס של גורמים וקבוצות בקהילה היהודית כלפי הרעיונות הציוניים

בתוך הקהילה היהודית התגלעה התנגדות לפעילות הציונית : חברי התנועות הסוציאליסטיות התנגדו לרעיונות הציוניים מאחר שהציונות ייצגה והדגישה את הלאום היהודי בלבד. לעומת זאת, הרעיונות הסוציאליסטיים-קומוניסטיים שוללים הדגשתו של עם זה או אחר ומטיפים לאחוות פועלים בני כל הלאומים. קבוצה נוספת שהתנגדה לרעיונות הציוניים כללה את המתמערבים והמתבוללים שביקשו לשמור על מעמדם המשפטי הכלכלי החברתי. הם ראו עצמם כחלק מהלאום של המעצמה אשר שלטה ארצם וחלקם אף התכחשו ללאומיותו היהודית. ליחס הממסד הרבני לציונות נודעה חשיבות רבה, היות שבארצות האסלאם עדיין היה סוד המסורתי חזק למדי, וההתייבבות של הרבנים נגד הציונות הייתה יכולה לעכב את התפתחות הציונות. בחלק מהארצות כמו בתוניסיה התייבבו הרבנים לצד הציונות מאבקם בתרבות המערבית ובבתי הספר של כי"ח (אליאנס). בעיני הרב גוייטע, שפעל תוניסיה, עדיפה הציונות, לה היו מרכיבים משותפים ליהדות כמו השפה העברית ואהבת הארץ, מאשר התרבות הנלמדת (אליאנס). הוא הדגיש כי התרבות המערבית, כפי שהיא מושרשת בבתי הספר של כי"ח, מובילה את העם היהודי לכדי חילון.

-יחסה של התנועה הציונית באירופה אל יהודי ארצות האסלאם

תקופה שבין שתי מלחמות העולם לא הייתה יהדות ארצות האסלאם בראש מעייניה של התנועה הציונית העולמית. מיעוט שליחים, מיעוט אמצעים והעדר של חומרי

הסברה בשפות המדוברות והמקובלות על יהודי ארצות האסלאם, צמצמו את יכולת
ההתפתחות התנועה הציונית בארצות אלה.

בהצלחה!!!

לחמן מאמנים אותך להצלחה בבגרות

י.א. 181-411-511